De literatuur van Suriname, de Antillen en Aruba in Caribische context

De brug van Paramaribo naar Willemstad

door Wim Rutgers

"In Nederland worden Suriname en de Antillen gewoonlijk in één adem genoemd. Maar de verschillen tussen beide landen zijn groot. Zelfs al zou men een brug bouwen tussen die twee landen (een dergelijk lachwekkend denkbeeld moet in het begin van deze eeuw door een Nederlands Kamerlid zijn gelanceerd), dan nog zouden Surinamers en Antillianen nooit of te nimmer één volk kunnen worden", schreef Johan van de Walle in 1975 in zijn memoires *Een oog boven Paramaribo*.
Naast alle verschillen die er zeker en niet alleen op het eerste oog tussen deze twee landen zijn en die daarom ook steeds weer benadrukt worden, zag de Surinaamse geleerde, bestuurder en politicus dr. Lodewijk Lichtveld oftewel de schrijver Albert Helman toch ook vooral overeenkomst in de geschiedenis en cultuur van de Caribische delen van het toenmalige Koninkrijk. Toen op 17 juli 1946 de Surinaamse vereniging JPF (Justitia, Pietas, Fides – de vereniging ontleent haar naam aan de Surinaamse wapenspreuk) haar eerste lustrum op Curaçao vierde ter gelegenheid waarvan Albert Helman overkwam om de feestvreugde luister bij te zetten, behandelde hij in een van zijn lezingen de 'Invloed van West-Indië op de Nederlandse letterkunde'. Lou Lichtveld besprak hier als eerste de Nederlands-Caribische literatuur als eenheid door zijn literaire alter ego Albert Helman, zijn van Curaçao afkomstige kunstbroeder Cola Debrot en de Surinamer Rudie van Lier in een adem te noemen en met elkaar te vergelijken. Volgens Lichtveld waren de genoemden een trio van on-Nederlandse literatoren omdat zij alle drie het Latijns-Amerikaanse element in de Nederlandse literatuur hebben gebracht.
In ruimer verband worden de Cariben vanuit het Caribisch gebied zelf vaak als culturele eenheid gepostuleerd, ondanks de taalverschillen met zijn vier Europese talen en de verscheidenheid aan creolentalen. Veelal wordt daarbij de parallelle geschiedenis als getuige aangehaald: de inheemse Indianen als de autochtone bevolking; de Europese ontdekking en de conquista; de Europese rivaliteit; plantages, slavernij en emancipatie; de parallellen in koloniale bestuursvormen; de modernisering en industrialisering met zijn bauxiet en olie; de politieke ontwikkeling tot autonomie en onafhankelijkheid; de economische ontwikkeling met de sectoren dienstverlening en toerisme.

IDENTITEIT

Gezien dit soort uitspraken en constateringen is het de moeite waard te onderzoeken in hoeverre er ook van literaire parallellen gesproken kan worden. De laatste decennia wordt de eigen identiteit niet meer zozeer gezocht in essentialistisch onveranderlijk naar binnen gerichte kenmerken, als wel in de pluriformiteit en onderlinge relaties. Metaforen als het beeld van de mangrove die niet een vaste en dikke stam heeft maar een veelheid van wortels die samen de boom vormen en gestalte geven, verwoorden die veelzijdigheid. Identiteit is niet statisch maar dynamisch en wordt steeds weer situationeel en relationeel gedefinieerd. Identiteit wordt verkregen in dialoog met de ander en door de ander.
De traditionele aanpak waarbij een nationale mono-linguale literatuurgeschiedenis geschreven wordt, blijkt met de moderne ontwikkelingen van veeltaligheid en migratie, steeds moeizamer. Met de beperking naar taal en natie worden meertalige auteurs en migranten auteurs eenzijdig belicht en worden delen van hun creativiteit geamputeerd.
Vanuit de comparistiek zou de literatuur van het Caribisch gebied systematisch bestudeerd kunnen en moeten worden in meer dan een taal, in een brede cultureel-historische context en in samenhang met andere gebieden.

De Amerikaanse literatuurwetenschapper A. James Arnold pleitte daarom dan ook voor een nieuwe fase in de bestudering van de literaire Cariben, namelijk door middel van het paradigma van de comparistiek, de vergelijkende literatuurwetenschap (*Caribbean Interfaces,* 2007). Zijn uitgangspunt is daarbij drieërlei: bestudeer systematisch de literatuur in meer dan een taal, bestudeer de literatuur in een brede cultureel-historische context en bestudeer in verband met de globalisering de literatuur van een gebied in samenhang met die van andere gebieden. Surinaams-Antilliaanse comparistiek lijkt een mooi proeftuintje voor deze drie wensen die onze beide uitgangspunten in zich verenigen.

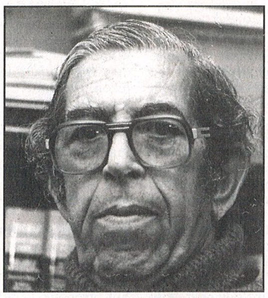

Albert Helman

AUTEUR EN LEZER

Algemeen domineren in het Caribisch gebied traditioneel de verticale relaties de horizontale, oftewel de intercontinentale contacten de regionale. De relaties van de landen met het voormalige moederland zijn vaak hechter dan de regionale. Alle aandacht wordt op onze eilanden traditioneel gericht op Nederland en aan de bevordering van de culturele betrekkingen tussen bijvoorbeeld Suriname en de Antillen wordt weinig gedaan. Laten we daar onze aandacht nu op richten, op een brug tussen Paramaribo en Willemstad.
Van de persoonlijke literaire auteurscontacten tussen Suriname en de Antillen over en weer kunnen namen genoemd worden als die van Albert Helman, René de Rooy, Shrinivasi, R. Dobru, Clyde Lo-A-Njoe, Trudy Guda, Cola Debrot en Frank Martinus Arion. Nadere bestudering van deze auteurscontacten zou interessant zijn. Wat levert het op als we bijvoorbeeld Albert Helman en Cola Debrot of R. Dobru en Frank Martinus Arion in vergelijkend perspectief plaatsen? Of bijvoorbeeld onderzoek gaan doen naar recente parallellen in de bloei van de literatuur geschreven door vrouwelijke auteurs in Suriname, de Antillen en Aruba en vervolgens in het gehele Caribisch gebied?

TEKST EN CONTEXT

Belangrijker dan de persoonlijke contacten zijn misschien nog wel de tekstuele overeenkomsten en verschillen in inhoud, thematiek, vorm en stijl. In literair opzicht zou een vergelijkende verkenning van taalmogelijkheden voor het Sranan en Papiaments nuttig zijn, bijvoorbeeld door Trefossa en Pierre Lauffer met elkaar te vergelijken. Ondanks de grote verschillen in positie en richting van het Nederlands in Suriname en de Nederlandse Antillen loopt de historische strijd voor de erkenning van de eigen talen gelijk op in beide landen. Beide landen willen een definitief einde maken aan de diglossie. Zoals Trefossa glashelder aantoonde wat het Sranan vermag door in *Trotji* (1957) een negentiental sonnetten van hoge kwaliteit samen te brengen, zo publiceerde Pierre A. Lauffer al in de Tweede Wereldoorlog zijn *Patria* (1944). De toneelliteratuur was al voorafgegaan met het bewijs dat Papiaments en Surinaams-Nederlands geschikte media waren om een publiek een avond op hoog niveau te boeien. Er zijn gezamenlijke subgenres als de *yardnovels*, de *novels of childhood* en de *coming of age novels*, de rol van de geschiedenis in de literatuur en de historische roman, het thema van interracialiteit en interculturaliteit, het thema migratie, de man-vrouw-relatie, school en opvoeding, generatieproblemen en conflicten. Dat zijn diep menselijke thema's die vanuit Caribisch perspectief een eigen invulling kregen en krijgen.
Alle drie de landen zijn multiraciale, multiculturele en multi-linguale gemeenschappen. In de westerse literatuur kent de literatuurhistoricus gezamenlijke historische literaire stromingen. Ook in de Caribische literatuur als totaliteit zijn dergelijke overkoepelende ontwikkelingen en stromingen aan te wijzen, die met de westerse literatuurgeschiedenis overeenkomen maar ook afwijken en eigen wegen gaan door andere cultureel-historische en literaire contexten.
Niet alleen in de grote historische lijnen maar ook in genres, thema's en instituties vallen parallellen te onderkennen. Zowel de Antillen als Suriname kennen een rijke orale traditie met talrijke en veelsoortige liederen en verhalen, waarvan Kompa Nanzi/Anansi een boegbeeld is.
Zowel in Suriname als in de Antillen vindt de opkomst van de vroegste literatuur aan het einde van de 18e eeuw plaats, een bloei aan het einde van de 19e eeuw, en begint de echte ontwikkeling in de tweede helft van de 20e eeuw.
De rol van missie en zending mogen in de landen verschillend zijn geweest, de invloed op de literatuur is onmiskenbaar. Zowel in de Antillen als in Suriname was de invloed van het Algemeen Nederlands Verbond en de Sticusa op het literaire leven aanzienlijk.

De herschrijving van de Europese klassieken op het toneel in het Surinaams-Nederlands en het Papiaments in de jaren vijftig liepen grotendeels parallel. Er is in alle drie landen sprake van nationalisme, protest en verzet tegen westers imperialisme in de jaren zestig en zeventig zoals door Corly Verlooghen, Michaël Slory, R. Dobru en Frank Martinus Arion en dichters die zich rond tijdschriften als *Kambio*, *Feneta* en *Kontakto Antiyano* schaarden. In de moderne poëzie zijn in alle drie landen parallellen waar te nemen van luisterpoëzie naar leespoëzie, van sociaal engagement naar persoonlijkheidspoëzie, van de spanning tussen het lokale en het mondiale, waarbij nationalisme, insularisme en chauvinisme geplaatst worden tegenover universalisme en een open venster-visie. Vanuit het moderne concept van de recentrage is er tussen het lokale en het universele echter niet zozeer sprake meer van een tegenstelling als wel van twee noodzakelijke elkaar aanvullende componenten. In alle drie landen zijn de vrouwelijke auteurs momenteel toonaangevend, waarvan het recente *Waarover we niet moeten spreken* met daarin verhalen van Surinaamse, Curaçaose en Arubaanse vrouwen een prachtig bewijs vormt.

CONCLUSIE

Vanuit de Caribische literatuurwetenschap die om comparistiek vraagt en vanuit de algemene tendens tot meer samenwerking in regionaal of zelfs ruimer verband lijkt het momenteel opportuun om cultureel en literair nationalisme, insularisme en chauvinisme te doorbreken.

Nadat er in het verleden deuren zijn dichtgedaan zouden we nu vensters moeten openen. Suriname heeft de laatste tijd geleerd over zijn grote rivieren bruggen te bouwen die de Nederlanders er nooit hebben weten te realiseren. Meer en intensieve culturele en literaire contacten tussen Paramaribo, Willemstad en Oranjestad zouden de relatief kleine literatuur van de drie landen sterker doen staan tegenover het isolement dat deze tot nu toe steeds heeft gekend ten opzichte van de veel grotere literatuur in de overige talen van het Caribisch gebied. Onbekend met Nederlands, Papiaments, Sranan en Sarnami maakt onbemind in Franse, Engelse en Spaanse kringen.

Elk van de drie landen kent met instituten als IOL (Instituut voor de Opleiding van leraren in Suriname), IPA (Arubaanse Pedagogische Academie) en UNA (Universiteit van de Nederlandse Antillen) opleidingen voor docenten, ook voor de talen. Maar elk van deze taalopleidingen is tot nu toe volstrekt mono-linguaal gericht, waarbij of Engels, Nederlands of Papiaments onderwezen wordt en waar er nauwelijks onderlinge contacten zijn. De opleidingen zouden zowel intern als extern intensiever moeten samenwerken.

Voor het Nederlands is er, zij het recent, sprake van geïnstitutionaliseerde internationale contacten zoals die in de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde en de Internationale Vereniging voor Neerlandistiek die beide inmiddels een Caribische afdeling hebben. De Nederlandse Taalunie heeft haar afdeling in Paramaribo. Het Fonds voor de Letteren subsidieert van tijd tot tijd ook auteurs van Suriname en de Antillen. Ook de Stichting IBS verbreedt het terrein tot de Antillen, met name in het tijdschrift *Oso*.
De Haagse Winternachten gaan overzee en doen tweejaarlijks Suriname en de Antilliaanse eilanden aan, waarbij auteurs over en weer deelnemen.

Meer en intensievere contacten met Arubaanse en Antilliaanse verenigingen in Nederland, als Simia Literario zijn noodzakelijk. Papiaments is ook een taal van het Koninkrijk, zowel in het Caribisch gebied als met meer dan 100.000 sprekers in Nederland. Contacten kunnen het (ei)landelijke isolement doorbreken en voor nieuwe impulsen zorgen. In letterlijke zin mag een brug tussen Paramaribo en Willemstad 'lachwekkend' zijn, zoals Johan van de Walle terecht schreef, in cultureel-historische en literaire context was die brug er al de eeuwen door. Intensiever verkeer op die brug zou wenselijk zijn.